

Ապոկիւնը հիւսիսային Ամերիկայի բոյս մի է, ոչ սակաւագիւտ և ոչ դժուարամշակելի: Լիննէոս տուեր է այս անունը, որ թունաւոր տեսակներ ալ ունի, և սովորական լեզուաւ ճանճորսակ կը կոչուի:

Այս բոյսը բարձրացողուն է, և գլուխը փնջաձև անթիւ մանր ծաղկերնէրով կը վերջանայ: Անուշ մեղրի հոտ մը կ'արձակի այս փնջէն, որ չորս դիհէն ճանճերը իր վրան կը ժողվէ: Բայց ճանճ մը որ այս հրապուրանաց մտիկ բրաւ, անշուշտ անոր անճողալրելի ծուղակին մէջ կը բռնուի: Վասն զի ծաղկին մէջ տեղը ճեղք մը կայ՝ անոր առէջքներուն իրարու մօտ եկած ըլլալով ձևացած: Երբոր խեղճ կենդանին կու գայ ծաղկին վրայ կը թառի իր գրգռեալ քիմքը անոր քաղցրահամ ճաշակէն յագեցունելու համար, վրտանգ չկայ քանի որ ծաղկին թերթերուն վրայ կը կենայ և անոր մեղրահամ նիւթը կը ծծէ, որ թեթեւ մը դուրս տուած է: Բայց զինքը կշտացունելու չափ բաւական չըլլալով՝ երբոր ճանճը իր պատիճը հանդերձ գլխովը դեռ առաջ կը մղէ դէպ 'ի վերոյիշեալ ծակը, ծաղկին առէջքը այս դպչելէն արթննալով աւելի իրարու կը մօտենան յանկարծ, և զգող կենդանին կը բռնեն, ուր շատ շանցնիր իր անշուշտ մահը կը գտնէ չարաչար սեղմուելէն: — Այս կերպով ճանճորսակ բոյսը քիչ ատենուն մէջ ճանճերու սատակով կը ծածկուի, որոնք տնտորցին կը մաքրէ, նորէն որոգայթ լարելու այս նեղացուցիչ և դժնդակ կենդանիներուն դէմ:

Բ Ի Չ Չ Ի Ո Ւ Ա

ԺԲ

Նորէն սկսաւ աշխատիլ. ոսպնածներ ձեռքը՝ որ ալ իր յատուկ ստացուածքն էր, դիտողութիւնները կրկնեց, գիւտերուն ասպարէզն ընդլայնեց և հետզհետէ խանդակաթ եռանդեամբ բորբոքեցաւ: Սակայն պէտք է ըսել որ հետազոտութեան անփորձ, ու նախնական ծանօթութիւններէ ու զօրաւոր գործիքներէ զուրկ ըլլալով՝ երբեմն առանց իմանալուն գրութեան ու այլանդակ եզրակացութեան (paradoxe) ոգին, խուզարկու ոգւոյն հետ կը խառնուէր:

Այսպէս ահա բիւր տեսութիւններ հնարեց հոյզին շրջանին վրայ, թէ ինչ միջոցներով կը բարձրանայ, կը տարածուի, կը փոխակերպի, առանց կրկին ընթացքին վրայ կասկածելու. նաև բուսակին կերպ կերպ գունաւորութեանցը վրայ, ինչպէս նաև ցօղունին տերևներուն ու ծաղկանց այլ և այլ համեմուններուն ակունքին վրայ. բոյսերէն մըղուած խէթին ու ուետինին վրայ ու մեղուաց անոնցմէ քաղած մոմին ու մեղրին վրայօք: Նախ ամեն բանի պատասխանը կը գտնէր. բայց երկրորդ օրուան գրութիւնքը նախընթաց իրիկուանները կ'ոչնչացնէին, և յանկարութեան իւրում կ'ուրախանար. կը ստիպէր մըտացն ու երեւակայութեանն ամեն կարողութիւնը բանեցնելու, և վերջը գուշակել չէր տար իրեն այս զուարճալի դրաղանացը:

Յաղթանակի օր մը սկսաւ ծագիլ իրեն համար. չքեղ օր մը՝ յորում ամենէն նշանաւոր դիտողութիւններէն մէկը պիտի կարենար 'ի գիր անցընել:

Ատենօք ծաղկանց սիրոյն, Լիննէոսի հանճարեղ ու վեհ գիւտոյն վրայ ու

պսակի մը մէջ ընդ հովանեաւ բլթակ-
ներուն կատարուած բազմաթիւ հար-
սանեաց վրայօք խօսակցութիւնները
լսած էր, բայց հենդնութեամբ մտադիր
չէր եղած: Մանրագէտին օգնութեամբ
այս նոր քննութեանց տուաւ զինքը.
զիտեց, համբերութեամբ սպասեց, ուր
ուրեմն հարսանեկան անկողնոյն գաղտ-
նեացը խորը թափանցեց:

Աչքին առջև ծաղկին ամենայն մա-
սանցը վրայ սիրոյ ու կենաց շարժումնք
մ' երևցաւ, որ գոգցես պահ մը սիրող
ու խորհող էակաց կենդանութիւնը
զգաց: Շառնէ՛ չփոթած ու կորակոր-
կը կարծէր թէ դեռ ցնորից մէջ է.
զլուխը չէր կրնար այն վառ զարմա-
ցումը բովանդակել՝ յորում ընկղմած
էր: Համեմատութեամբ բոյսէն կենդա-
նեաց ելլելով՝ արարչագործութեան
սանդխտին ամբողջ ներդաշնակութիւնն
ու անհունութիւնը կ'ըմբռնէ: Կը տա-
րակուսի թէ տիեզերաց գաղտնիքն իր
ձեռքն ըլլայ. աչքերը կը մթագնին,
գործիքը ձեռքէն վար կ'իյնայ, փիլիսո-
փան մահացած գեղջկային աթոռին
վրայ կ'իյնայ, թևերը կ'երկնցընէ. յե-
տոյ երկայն բարակ մտածելէն վերջը
բուսակին դառնալով,

— Բի՛լլիոյա, կ'ըսէ, ատեն մը կըր-
նայի երկիրներ քալել, շատ բարեկամ
ներ ու ամեն տեսակ գիտնականներ
ունէի չորս բոլորս, բայց այն գիտուն-
ներէն մէկն ալ երբեք քեզի չափ բան
չսորվեցուց ինծի. ոչ ոք իմ բարեկամ-
ներէս մանաւանդ անոնցմէ որ այս ա-
նունս իրարմէ կը յափշտակէին՝ քեզմէ
ընդունած բարիքներս չհատուցին ին-
ծի. և ես քու շրջապատեալ երկրիդ
մէջ, ուր երկու յատակի կոպճաքարե-
րու մէջ խեղճութեամբ բուսած ես, ա-
ռանց զքեզ աչքէս կորսնցընելու՝ չորս
կողմդ քալելով աւելի մտածեցի, զգա-
ցի ու դիտեցի, քան թէ Եւրոպիոյ մէջ
ըրած երկայն ճանապարհորդութեանցս
ժամանակ: Ի՛նչ աստիճան կուրութեան
մէջ էի՝ երբոր դու տկար, գունատ ու
թոռմած ինծի եկար և ես բան մը չէի
յուսար քեզմէ, փոխանակ զի ընկեր մը

ինծի կը շնորհուէիր, Գիրք մ'առջևս կը
բացուէիր, Աշխարհք մ'աչքիս կը պար-
զուէիր: Այս ընկերը ձանձրութիւններս
մեղմացուց ու փարատեց, և այն էու-
թեան հետ կապեց՝ որ զիս պիտի պահ-
պանէր. իրմէ սորվեցայ զմարդիկ ճանչ-
նալ ու հետերնին հաշտուեցայ: Այս
Գիրքն ամենուն կարեկից ըլլալ սորվե-
ցուց, ազիտութիւնս ճանչցուց ու ամ-
բարտաւանութիւնս խոնարհեցուց.
բռնի հասկըցուց ինծի թէ գիտութիւնն
ալ առաքինութեան պէս անկարելի է
առանց խոնարհելու ձեռք ձգել, և թէ
հարկ է խոնարհիլ բարձրանալու հա-
մար, և թէ այս անհուն սանդխտին ա-
ռաջին մատը՝ որուն ծայրը հասած կը
կարծենք մենք զմեզ՝ հողոյն տակ թա-
ղուած է, և անկէ պէտք է սկսիլ: Այս
է լուսոյ Մատենանը կենդանի տառե-
րով գրուած, և անանկ լեզուով մը որ
դեռ ինծի համար խորհրդաւոր է, և
այն վսեմ առեղծուածները գուշակել
տուաւ՝ որուն ամեն մէկ բառը մխիթա-
րութիւն է: Այս Աշխարհս միակ ու
բացարձակ ճշմարտութեան աշխարհն
է, խոհուն արարչագործութիւնն է.
երկնաւոր ու յաւիտենական աշխար-
հին համառօտութիւնն ու առհաւաստ-
չեայն է, տիեզերքը կառավարող սիրոյ
անսահման օրինաց յայտնութիւնն է,
որով հիւլէներն ու արփիները կը հո-
լովին, որ մէկ կապով կը կապէ բոյսէն
սկսեալ ինչուան աստղերը, գետնասող
միջատէն սկսեալ ինչուան զմարդ՝ որ
ճակատը դէպ 'ի երկինք կ'ամբառնայ,
հոն գտնելու համար իր հեղինակն՝ ով
որ ալ ըլլայ:

Շառնէ սաստիկ տագնապած սկսաւ
գալթին մէջ մեծաքայլ քալել. մտա-
ծութիւններ իրարու ետեւ կը յաջոր-
դէին մտքին մէջ. խիղճը ինքիրեն կը
կռուէր. վերջը նորէն Բի՛լլիոյայի քով
եկաւ, խանդաղատանօք աչքերը վրան
յառեց. յանկարծ շտապաւ դէպ 'ի վեր
նայեցաւ ու այս խօսքերս մոմռաց.

— Աստուած հզօր, աներևոյթ աղ-
բիւր ամենայն ներդաշնակութեան ու
արգասաւորութեան. ծայրայեղ մոլար

գիտութեամբ միտքս խաւարեցաւ, սառ-
տիկ իմաստակութեամբ սիրտս պնդա-
ցաւ և արդիւնց մէկէն ներս թափան-
ցելդ: Չեմ կրնար ձայնդ լսել, բայց ա-
նունդ կը կանչեմ: չեմ կրնար զբեղ
տեսնել, բայց կը փնտռեմ:

Երբ խուցը դարձաւ որմոյն վրայ կար-
դաց,

Աստուծո՛ւ թառ մի ե .

Աւելցուց

Այս թառը տիեզերաց մեծ առեղ-
ճոռաճոյն թառը չէ՞ արդեօք:

Յայսմ ալ երկնութիւն կար. բայց
իր գոռոզ ոգւոյն համար տարակուսիլն՝
ինքզինքը կիսով յաղթուած խոստո-
վանիլ, առաջին ուրացութիւնը նզովել
ու մոլար ճամբան ուղղել չէր արդեօք:
Հիմա միայն ինք իր վրայ յեցած չէ
տատամեալ փիլիսոփան, միայն իրեն
ուժոյն ու մտացը չհաւտար, և տալով
ինքզինքն այն անծանօթ զգացմանցը՝
որոնց մէջ քաղցր վայելք մը կը զգայ,
Բի՛ւլլիոյէն կը խնդրէ կարծիք մը, Աս-
տուած մը ու նեցուկ մը, և եռանդեամբ
նորէն իրեն կը հարցընէ զինքը պատու
թոյն մնացորդը ցրուելու համար:

ԺԳ

Այսպէս օրերը կը սահէին: Ամբողջ
ժամեր ուսման ու հետազոտութեան
անցընելէն վերջը, աշխատելէն յոգնած
և մտածելով որ զուարճալի զբաղմամբ
մը սթափի՝ կը գատուէր Բի՛ւլլիոյա բու-
սակէն՝ Բի՛ւլլիոյա օրիորդին համար:

Երբոր ծաղկանց անուշահոտութիւ-
նը սաստիկ կը բուրէր՝ որով գլուխը կը
ծանրանար ու աչքերը կը գոցուէին՝

— Այս իրիկունս Բի՛ւլլիոյա հանդէս
պիտի ունենայ, կ'ըսէր ինքիւրեն:

Եւ իրաւցնէ ցնորից մէջ թարթա-
փած՝ կիսարթուն երազայոյզ քնոյ մէջ
կ'ընկղմէր, զոր մտաց բնածին աղօտ
լոյս մը գեռ կրնար կանոնաւորել: Ո՛հ, ա-
սիկա մարդուս համար պատրաստուած
հիանալի վայելքներէն մէկը չէ՞ ար-
դեօք, իրեն ցնորիցը մղումն կարենալ
տալ և ըստ կամս յայլ կեանս կեալ,

ուր երազ երազ դէպքերն իրարու կը
յաջորդեն, յորում դարերը մէկ ժամէ
աւելի չեն տեսեր, յորում դիւթական
անդրադարձութիւն մը գոգցես ամեն
թատերախաղ գուսանները կը գունա-
ւորէ, ուրանօր յուզմունքը միայն ի-
րական է:

Հոն չկան ամենեւին դրական իրք, այլ
ամեն բան իր զուտ էութեանը մէջ է:

Կ'ուզես լսել. ահա դաշնակաւոր ե-
րաժշտութիւններ, ուր եղանակին խլրը-
տիւնը ականջիդ չզարններ, ու երաժըշ-
տաց կարկամած կերպարանքն ու գոր-
ծիքներուն այլանդակ ու անհաճոյ ձևե-
րը չես տեսներ: Հոգեկան կեանք մ'է
ասիկա, հաճոյք մը առանց ցաւոց, ծի-
րանի գօտի մը առանց մրկի:

Շաունէ այս պատրանաց մէջ կ'ըն-
կղմէր: Բի՛ւլլիոյայի անուշ կերպա-
րանքն աղէկ միտքն ըլլալով՝ զինքը կը
կանչէր, և անիկա նախ իրեն կ'երևար
միշտ նոյն շնորհալից դէմքովն ու կեր-
պով, առոյգ, համեստ ու սիրուն. եր-
բեմն ուսման ու հաճոյիցն հին ընկե-
րակցացն հետ, երբեմն ալ այն միակ
էակաց քով՝ զորս սիրեր էր ու ալ
չկային, այսինքն հօրն ու մօրը քով:
Բի՛ւլլիոյա իրեն համար հաճոյական և
քաղցրախորժ յիշատակի՝ այն է պա-
տանեկութեան և ընտանեաց տեսարան.
ներ կը նորոգէր, և անոնց հետ կը խառ-
նուէր՝ գոգցես աւելի քաղցրացընելու
համար:

Երբեմն համեստ տեսքով տան մը
մէջ կը մտցընէր զինքը՝ ուր հեշտ և
ախորժելի էր կենալը: Այն անձինքն
որոնց հետ կը գտնուէր՝ անծանօթ էին
իրեն, բայց ժպտելով զինքը կ'ընդու-
նէին, որով ինքզինքը հօրենական գեր-
դաստանին մէջ կը կարծէր:

Հանգուցեալ ընտանիքն և անցեալ
զուարճութիւնները կենդանացնելէն
վերջը, ուրիշ ընտանիք մ'ալ դուրս կը
կանչէր արդեօք՝ զոր օր մը պիտի ունե-
նար. այս յիմար մտածութեանս վրայ
կը պտըտէր միտքը, որ պաշարեր էր
զինքն ատենօք: Այս քաղցր երևոյթ-
նիւրով իր բաղդին վրայ կը վստահէր և

կանոնաւոր ոճով կը նշանէր՝ բարակ կտաւէ օրագրոյն վրայ իր ցնորից դէպքերը. ասոնք միայն կենացն երջանիկ պարագաներն էին, բաց 'ի բանտարգելութենէն:

Բայց անգամ մը Բի'յիոյա այն հանդէսներէն մէկուն մէջ, յորում Շառնէ անոր քով հանգստութիւն և երջանկութիւն կը վայելէր, յանկարծական սոսկում մը պատճառեց: Ատեն անցնելէն վերջը յայտնութեանց և հոգւոյ նախատեսութեանց հաւտալու համար միայն կը յիշէր այս բանս:

Բուսակին բուրմունքը կ'իմացնէր թէ ժամը երեկոյեան վեցն է. երբեք ասանկ սաստիկ ու զօրաւոր եղած չէր. վասն զի երեսուն բացուած ծաղիկներ մագնիսական մթնոլորտը կը թանձրացնէին յորում թմրած էր Շառնէ:

Բազմութենէ հեռու կանանչ դաշտավայրի մը մէջ օդ կը ծծէր ուր միայն ցնորքն ընկերակցեր էր հետը. Բի'յիոյա առջևը կ'ելլէր նայուածքովն ու շարժուածքովը ժպտելով, իսկ ինքը կը զարմանար օրիորդին ճապուկ հասակին, ճերմակ զգեստին, խորշաքաղ ծալքերուն և սև մազերուն ծամբուն վրայ, որոնց վրայ սովորական ծաղիկը կ'երևար. տեսաւ որ յանկարծ կայնեցաւ, երերաց, թևերն իրեն երկնցուց, ճակտին վրայ մահուան կնիքը դրոշմուած էր: Ուղեց դէպ 'ի անոր վազել. անընկճելի արգելք մը խափանեց զինքը. պոռաց ու արթնցաւ. բայց արթննալուն պէս իր ձայնին պատասխան մէկու մը պոռալու ձայնը լսեց. այո՛ պոռալու ձայն... կնկան մը ձայն:

Բայց սակայն Շառնէ գաւթին մէջ բուսակին քով բազմոցին վրայ նստած հանգիստ էր. և այս անգամ մարմնական աչքերուն առջև երկրորդ անգամ երևութացեալ օրիորդը մը տեսաւ: Վանդակապատ պզտի պատուհանէն այն շնորհազեղ ու մեղամաղձոտ կիսաստուեր կերպարանքը անորոշ բան մ'երեցաւ աչքին՝ բայց կամաց կամաց տեսաւ որ պայծառացաւ, թափանցող նայուածք մը ինչուան իրեն հասաւ. ոտք

ելաւ, մօտեցաւ, և յանկարծ քաղցր երևոյթը վերացաւ, կամ մանաւանդ թէ օրիորդը փախաւ:

Բայց որչափ ալ շուտով փութաց փախչելու, Շառնէ՝ դէմքը, մազերը, հասակն ու զգեստին ճերմութիւնը տեսաւ, տեղը անշարժ մնաց. կարծեց թէ կատարելապէս արթնցած չէ, և թէ ցնորիցը ժամանակ զինքը Բի'յիոյայէն բաժնող անյայթելի արգելքը բանտի մը վանդակն էր:

Այն միջոցին Լուդուիկ զարմացած վազեց ու դեռ զՇառնէ բոլորովին չփութած գտնելով՝

— Պարոն կոմս, ըսաւ, արդեօք հիւանդութիւնդ նորէն բռնելու վրայ է: Աստուած վկայ, պէտք է որ բժիշկներ բերենք՝ վասն զի այս է հրամանը. բայց սիրտդ հանդարտ բռնէ. այս անգամ Բի'յիոյա խաթունն ու ես առողջանալուդ խնամք կը տանինք:

— Հիւանդ չեմ, պատասխանեց Շառնէ, հազիւ ինքիրեն եկած. ո՛վ անանկ հասկըցուց քեզի:...

— Ճանճորսին աղջիկը. զքեզ տեսեր է, պոռալդ լսեր է, ու վազեց ինձի իմացուց. աղէկ չըբաւ արդեօք խեղճ աղջիկը:

Շառնէ սկսաւ մտածել. միայն այն ատեն յիշեց որ դղեկին այն մասին մէջ երբեմն երբեմն օրիորդ մը կը բնակէր:

« Օտար աղջիկը Բի'յիոյայի նման կարծես՝ իմ զգայարանացս վրիպակն է, տեսարանական պարզ ու հասարակ արդիւնք մը, ըսաւ ինքիրեն: Այսպէս յաճախ երևութական տեսիլքով մը մարդու աչքը քիչ մը ժամանակ հետը կը տանի առարկայի մը կերպարանքը որուն վրայ նախ հանգչած էր: Նորօրինակ բան մ'է տեսնեն որ այն քաղցր երևոյթը երևակայական կեանքէ իրական կենաց մէջ կ'անցնի, յերազոյ յարթնութիւն »: Նախ մեծ հետաքրքրութիւն մը չունեցաւ այս դժուարին ցնորքին վրայ, բայց միտքը Բի'էմոնդեցի օրիորդին վրայ կանկ առնելով՝ յիշեց անոր իր վրայ ունեցած խանդաղատանքը, ըստ բանից ծերունւոյն:

Հիւանդութեան ժամանակ վրան գութ ունեցեր է. անգին մանրագէտին համար ալ պէտք է անոր երախտագէտ ըլլայ. Խնորժեր և հետաքրքիր եղեր է ըրած աշխատութիւններուն ու քաղցր հետազոտութեանցը, և հիմա ալ նոյն պէս Լուդուիկի իմացնելը բարեսրտութեանը յարացոյցն էր:

Եւ Շառնէ եռանդուն երախտագիտութեամբ մը սիրտը լեցուած սաստիկ պէտք մը զգաց զայն յայտնելու. բայց ինչպէս:

Տարակուսելով մը ծածուկ ինքզինքն յանդիմանելով իբրեւ թէ ամբարշտութեամբ մեղանչէր, լռիկ մնջիկ ու զգայուն ձեռքով բուսակին վրայէն ծաղկած պղտի ճիւղ մը փրցուց:

« Ատենօք որչափ ես ոսկի շուայլեր եմ յիմարաբար երգմնազանց ու պիղծ ճակատներ ակունքներով ու աղամանդներով զարդարելու համար, ըսաւ մըտքէն. որչափ խաբող կանանց ու բարեկամաց ձեռք մատներ եմ մաս մաս իմ ինչս, սրտիս սեպհական զգացմունքէն դուրս՝ առանց ուրիշ բան հոգալու, որ թէ իրենց և թէ իմ ոտքերուս տակը կը ձգէի: Ո՛հ, թէ որ տրուած բանի մը գինը տուողին որչափ աժեցնելէն կը կախուի, կ'երգնում, Բի'յիտլա, որ քեզի ըրածէս աւելի մեծագին ընծայ մ'ըրած չունիմ»: — Ու պղտիկ ճիւղը բանտապանին ձեռքը տալով՝

« Բարի Լուդուիկս, ըսաւ, իմ կողմանէս ասիկա ծերունի ընկերակցիս աղջկանը նուիրէ. ըսէ թէ շնորհակալ եմ՝ վրաս ունեցած գորովոյն. և թէ Շառնէի բանտեալ ու աղքատ կոմսը ասկէ աւելի սրժանաւոր բան չունի իրեն ընծայելու »:

Լուդուիկ ապշած առաւ ծաղիկը:

Վերջը վերջը կատարելապէս հաղորդակից եղաւ այն սիրոյն՝ զոր կը զգար կոմսը բուսակին վրայ բայց հազիւ կրնար ըմբռնել թէ անանկ թեթեւ ծառայութիւն մը այսչափ մեծ աժէքի արժանի սեպուի Շառնէի աչքին առջև, և ասանկ վեհ առատաձեռնութեան մը նշանով վարձատրուի:

— Յայտնի է, ըսաւ ելլելու ժամանակ, սանս դեռ միայն հեռուանց տեսան, փորձով կ'իմանան թէ ինչպէս ազնուաշուք ու անուշահոտ է,

ԺԴ

Իսկ գալով Շառնէի՝ պէտք էր որ քիչ ատենէն շատ մ'ուրիշ այս տեսակ զոհեր ընէր, վասն զի Բի'յիտլայի պրտադարերութեան ժամանակն հասնելու մօտ էր: Արդէն ծաղիկներէն ոմանք իրենց փայլուն բլթակները կորսնցուցեր էին. առէջքն ալ անպէտ ըլլալով՝ ինկեր էին՝ ինչպէս ատեն մը կճեպները, երբ առաջին տերևներն ուժովնալով՝ ալ անոնց օգնութեանը կարօտութիւն չունէին: Իսկ հիմա ձուանօթը (ovaire) հատերուն սերմը պարունակելով՝ կը սկսի լայն բաժակին տակն ուռիլ. մայր ծաղիկները փայլերնին կը կորսնցնեն, այն կանանց պէս որ երբ մայրութեան սրբանուէր խնամքը վրանին կ'առնուն՝ ընդունայն զարդերը կ'արհամարհեն:

Շառնէ նոր դիտողութեանց պատրաստեցաւ. անշուշտ ամենէն բարձրագոյններուն և վառներուն. վասն զի էակաց ցեղերուն տևողութեանը, անոնց ստեղծագործութեանը վրայ էր՝ որոնց որոշողական գործը բեղնաւորութիւնն է: Արդէն միջատի մը խածուածքէն կտրուած ու ցօղունէն բաժնուած ծիլ մը հետազօտելով՝ տեսաւ նախնական սերմը, այն տկար սաղմը որ ծաղկանց սիրովը ծնած չէ, բայց ապրելու ու փրկութելու համար այնմ պէտք ունի: Զարմանալի նախատեսութիւն, հիանալի բաղկացութիւն բնութեան՝ զոր ուսմունք դեռ չեն կրցած բացատրել: Հիմա կատարեալ էակին մանկածնութիւնը կ'ըլլայ. այն հատին՝ որուն նեղ ծրարն ամբողջ տունը մէջը կը բովանդակէ. երևոյթ մը՝ որուն այլք պարզ պատրաստութիւն մ'եղան: Հասաւ ժամանակը դիտողին համար որ բուսական ձուոյն ամեն ատենուան յղութիւնը դիտէ բողբոջին մէջ, փայլուն ու զարդա-

բուն ծաղկին մէջ ու բլթակներովը պըսակազարդ բաժակին տակ: Պէտք է որ նորէն կտրատէ զԲիւլլիոյա, բայց պիտի չկարենայ արդեօք դիւրաւ ըրած կորուստը լեցընել: Ամէն կողմանէ ցողունին ագոյցներուն վրայ, տերեւոց անութներուն տակ նոր ճիւղեր կը ծլին, ապագայ ծաղիկներ կը յուսացունեն: Ետքը Շառնէ պիտի խնամէ զանոնք:

Վաղը ուրեմն գործողութեան ձեռք պիտի զարնէ:

Երկրորդ օրը կ'երթայ բազմոցին վրայ կը նստի անանկ լուրջ մարդու մը պէս որ դժուարին փորձ մ'ունի ընելիք և կը յուսայ որ յաջողցընէ: Բուսակին վրայ առջի աչք տալուն կը զարմանայ ընդհանուր թարշամութիւն տեսնելով վրան: Ծաղիկներն իրենց կոթերուն վրայ կախուած՝ գոգցես ալ արեւուն դառնալու ոյժ չունին. տերեւները կիսով թափուած՝ իրենց վառ կանանչութիւնը կորսնցուցեր են:

Շառնէ նախ կը կարծէ թէ սաստիկ փոթորիկ մը կը պատրաստուի, ունախ թափով մը հիւսուածքը կարգի կը դնէ՝ քամիին ու կարկուտին սաստիկ հարուածներէն զԲիւլլիոյա պաշտպանելու համար: Սակայն երկինքն անամպ է, օդն հանդարտ ու աներևոյթ արտուտը միջոցի մէջ կորսուած կ'երգէ:

Ճակատը կը մթազնի, պահ մը ինքզինքն ամփոփելէն վերջը՝ — Զրոյ կարօտութիւն ունի, կ'ըսէ մտքէն, կը վազէ խցէն ջուր կը բերէ, սնկոյն առջևը ծունր կը դնէ և ստորին ճիւղերը կը բանայ որպէս զի լաւ մը կարենայ ոռոգել, ու հոն յանկարծ անանկ անշարժ կը մնայ: Աչքը նոյն կէտին վրայ գետինը կը տրնկուի, ջրոյ անօթը ձեռքին մէջ կախուած կը մնայ, և ապշութեան ամեն նշաններն երեսին վրայ կը նկարուին: Զարեաց պատճառը կը գտնայ:

Բիւլլիոյա մեռնելու մօտ է:

Մէկ կողմանէ իրեն առջև ծաղիկներն և անուշահոտութիւնը շատցուցած ժամանակը հաճոյիցն և ուսմանն համար, միւս կողմանէ նաև արմատն ալ դուրս կ'ելլէր: Արմատը երկու յա-

տակի քարերու մէջ սղմուած, կրկին ճնշման տակ խղդուած՝ նախ լայն ու ունցք մ'ունեցեր էր. բայց չփմամբ մէկէն պատռտեցաւ խճաքարերուն անկեանց մէջ, և բուսակին սննդարար հիւթերը միանգամայն շատ ճեղքուածքներէ կորսուեր էին:

Բիւլլիոյայի հողը պակսեր էր. ու ժաթափ և անսնունդ մնացած պիտի մեռնէր եթէ չուտով օգնութեան չհասնուէր: Ցնորից մէջ Բիւլլիոյա չէր նախատեսել տուած Շառնէի թէ վտանգ կայ, ու ինքը չէր հասկըցած: Պիտի մեռնէր. Շառնէ կը տեսնէր. մէկ միջոց մը միայն կար զինքն ապրեցնելու. ծանրութիւն եղող քարերը վերցնել:

Դէպ 'ի մուտքի պզտի դուռը կը վազէ, ու կրկին կրկին կը սկսի զարնել, լուղուիկի անունը պողալով, որ վերջապէս կ'երևնայ: Լսածն ու դժբաղդ տեսարանը զինքը կը շփոթեն. բայց թէպէտ և իր սանը ու Շառնէի աղաչանքը՝ որ կ'երգուընցնէր խճերը վերցընելու՝ կը խանդաղատեցնէին զինքը, պաղատախառն զայրացմանց փոխան՝ լիաբերան հառաչանօք ուսը շարժելով սոսկ,

— Իսկ պահպանութեան օրէնքս, կ'ըսէ, պարոն կոմս:

Այս անգամուս բանտարգեալը ոչ միայն պճինք մը կու տայ մեծագին արկղէն, այլ ամբողջ արկղիկը մէջի ամեն ունեցածներովը: Լուղուիկ շիտակ կը կայնի, թւերն ուժով կուրծքին վրայ կը սղմէ ու բանտապանի քալուածքով, կէս բիէմոնդեցի կէս բրովանսալ ուրբակով,

— Գանձ ալ տալու ըլլաս... հին զինուորական մ'եմ, գիտեմ իմ պարտքս. հրամանատարին դիմէ:

— Չէ, կը պոռայ Շառնէ. աւելի յանձն կ'առնում, ըղունգներս ալ իյնան, որ ես անձամբ վերցնեմ այս քարերն ու հողէն մէկգի ընեմ:

— Դա, դա, դա, ըղունգներդ թող քարերուն պէս իրենց տեղը կենան: — Ու Լուղուիկ որ վայրագաւիթը մօնելու ժամանակ մտադիր եղեր էր ծխա-

հոցը բխամատովը կէս մը մարելու, և բանտարգելոյն մօտեցած ատենը հեռու կը բռնէր, յանկարծ զայն նորէն բերանը տարաւ, ուժով մը շնչելով արծարծեց, և իսկոյն հեռանալու պատրաստուեցաւ Շառնէ արգիլեց:

— Իմ ազնիւ Լուդուիկս, ես գրեզ միշտ արգահատող գտայ. ուրեմն բան մը չես կրնար ընել ինծի... իրեն համար:

— Դիտեալով ինչ, պատասխանեց ասիկա, ջանալով երգմամբ այլայլութիւնը բռնել. զիս հանդարտ թողէ՛ք դու ու քու անիծեալ շահպուրակդ... Խեղձին համար ըսածիս թողութիւն կը խնդրեմ. քու գիւական յամառութեանդ պատճառ ինքը չէ: Ի՞նչ, կրնայ սիրտդ գիմանալ թողլու զինքը որ առանց օգնութեան մեռնի:

— Ի՞նչ ընեմ:

— Հրամանատարին դիմէ ըսի:

— Ո՛չ երբեք:

— Նայինք, թէ որ քեզի համար ծանր է այս բանս, կ'ուզես ես խօսիմ հետը:

— Կ'արգելում որ չխօսիս, պողաց Շառնէ:

— Ի՞նչպէս. ինծի արգէ՛ք կը դնես: Միթէ ես քեզմէ հրաման պիտի ընդունիմ, եթէ ուզենամ խօսիլ: Բայց չէ, չեմ խօսիր. վերջը վերջը, իրաւունք ունիս, ասիկա ինծի չիյնար. մեռեր է, ապրեր է՝ իմ ի՞նչ փոյթս, ի՞նչ հոգս. չես ուզեր, անանկ չէ. բարի իրիկուն:

— Բայց քու հրամանատարդ կրնայ իմ միտքս հասկընալ. կրնամ յուսալ որ հասկընայ, հարցուց կոմսն՝ յանկարծ մեղմանալով:

— Ինչո՞ւ չէ. ի՞նչ. քեզ գէրջիքի տեղ դրեր ես զինքը: Ազնուութեամբ աղէկ դարձուածքներով բացատրէ ուղածդ... ոչ շատ երկայն: Դու գիտուն ես, ահա, ւասիկ զայն հաւաստելու վայրկեանը: Ինչո՞ւ պիտի չհասկընայ բոյսդ սիրելուդ պատճառը. ես աղէկ հասկըցեր եմ. մէյմ'ալ որ ես հոն կ'ըլլամ, սիրտդ ամուր բռնէ, կ'ըսեմ թէ ի՞նչպէս աղէկ ըմպելիք կ'ըլլայ ու ամէն ախտից դարման է: ... Ի բնէ շատ առողջ մը չէ... և մասնաւորապէս հիմա յօգա-

ցաւ ունի... յարմար ատենն է... աւելի լաւ կը հասկընայ: ...

Շառնէ դեռ կը տարտամէր. Լուդուիկ աչք ըրաւ և ցուցուց գիւլիկոյա ախտակիր վիճակին մէջ: Կոմսը ձև մ'ըրաւ ու Լուդուիկ դուրս ելաւ:

Քանի մը վայրկենէն կէս զինուորական՝ կէս քաղաքական տարազով մարդ մը բանտելոյն ամբողջ գրարան մը ու թերթ մը թուղթ բերաւ, որուն վրայ հրամանատարին դրոշմը կար: Լուդուիկի ըսածին համեմատ Շառնէ խնդիրը գրելուն ժամանակ մարդը հոն կեցաւ սպասեց. երբոր կնքեց լմնցուց, առաւ, բարեւ տուաւ ու գրարանն հետը դուրս ելաւ:

Թերեւս արհամարհանօք մը խնտաս տեսնելով որ ազնուական կոմսին ամբարտաւանութիւնն ասանկ դիւրաւ նշաւաստացաւ, և այն վեհ կամքը թողմած ծաղկի մ'առջև խոնարհեցաւ: Բայց մոռցա՞ր արդեօք որ Բիւլիոյա բանտարգելոյն ամենայն ինչն է. չես գիտեր ուրեմն թէ ի՞նչ կարողութիւն ունի միայնութիւնն ու բանտարգելութիւնը՝ պնդազուլիս և պարծենկոտ մտքերու վրայ: Ո՛հ, այն տկարութիւնն որուն համար կը յանդիմանես զինքը՝ երեցո՛ւց արդեօք՝ երբ կրելէն նեղուած՝ ոչ ազատութիւն ունէր և ոչ օդ, ու բանտին քարերուն մէջ ճնշուած էր, ինչպէս բուսակն երկու կոպճաքարերու մէջ: Չէ. բայց այս երկուքին մէջ իրարու նկատմամբ փոփոխակի պարտաւորութեան սրբազան պարտք մը մտաւ: Անիկա զինքը մահուրնէ ազատեց, պէտք է որ ինքն ալ փոխադարձ զայն ազատէ:

Ծերունին ժիրարտի տեսաւ որ Շառնէ գաւթին երկայնութեամբն ու լայնութեամբը կը քալէր, և վրան սպասելու և անհամբերութեան նշաններ կը դիտէր: Իրեն կ'երևար թէ գալիք պատասխանը կ'ուշանայ. իրեք ժամ անցեր էր խնդիրը հրամանատարին խաւրելէն վերջը, և այն իրեք ժամուան մէջ բոյսը հոյզը կորանցնելով նուազելու վրայ էր. անշուշտ Շառնէ աւելի անխուով կրնար դիտել իր արեանը հոսիլը:

Ծերունին մէկ քանի մխիթարական խօսքեր ջանաց ըսել և յուսացուց զինքը, ու աւելի փորձ ըլլալով տնկագիտութեան և տնկոյ հիւանդութիւնը ճանչնալու, Բիւլիոյոյի վէրքերը փակելու կերպ մը սորվեցուց, գոնեա մէկ վտանգէ մը ուսկից վախ կար՝ պահպանելու համար զինքը :

Շառնէ անոր խորհրդոյն համեմատ յարդի կտորուանք առաւ, բարակ բարակ մանրեց ու թաց հողով ու մամուռով խառնեց զանգուած մը ձևացուց ու վէրքին վրայ դրաւ :

Ասանկ զբաղմունքով ժամ մ'ալ անցաւ՝ բայց պատասխանը չեկաւ : Երբոր ցորեկուան կերակրոյ ժամանակն հասաւ՝ Լուդուիկ գաւթը մտաւ. խիստ ու բազմահոգ կերպը անյաշող բան կը նշանակէր. հազիւ թէ Շառնէի հարցմունքներուն քանի մը կտրատ ու կցկրտուր պատասխաններ տուաւ : — Սպասէ, տէր ողորմեա . — շատ կը փութաս . — ժամանակ թող որ գրէ :

Կարծես թէ կը նախատեսէր ինչ որ պիտի ստիպուէր ընելու, և կանխաւ զկոմսը պատրաստ կը բռնէր առ այն :

Շառնէ չճաչեց. ջանաց համբերութեամբ Բիւլիոյոյի մահուան կամ ազատութեան դատավճռոյն սպասելու, և քաջալերուելու համար ինքզինքը բռնադատեց համոզուելու որ հրամանատարն առանց անգութ մարդ ըլլալու չէր կրնար ասանկ չնչին խնդրուածք մը ժխտել : Սակայն քանի կ'ուշանար՝ անհամբերութիւնն ալ հետզհետէ կը զայրանար, և կը զարմանար իրրե թէ հրամանատարն անկէ աւելի շտապողական գործ մը չունենար : Թեթիւ ձայն մ'առնելուն՝ աչքը մէկէն գաւթին դրանը կը դառնար, և միշտ կը կարծէր թէ լուրը գալու հետ է :

Իրիկուն եղաւ. բան չկայ. գիշեր եղաւ . . . եկող գացող չկայ, աչքերը չդոցուեցան :

ԺԵ

Երկրորդ առտու կանուխ անհամբերաբար սպասած պատասխանը վերջապէս եկաւ : Հրամանատարը չոր ու լակոնական ոճով մը կ'ըսէր թէ ամենին փոփոխութիւն չկրնար ըլլուիլ որմոց, խրամոց և զղեկին ամրութեանցը վրայ՝ առանց Թուրինի քաղաքապետէն մասնաւոր հրաման առնելու. և թէ Շառնէի խնդրուածոցն համար անոր կը դիմէր. վասն զի՝ կը յաւելուր՝ թանտի մը գաւթի մը յատակէ ալ նոյնպէս որով է :

Շառնէ երբ այս լուրը կարդաց՝ չփոթեցաւ : Ծաղկի մը կեանքը տէրութեան խնդիր ընել. ամրութեան տեղափոխութիւն. Թուրինի քաղաքապետին որոշմանն սպասել. դա՛ր մը սպասել՝ երբ մէկ օրուան մէջ կրնայ մեռնիլ : Այս քաղաքապետն ալ խնդիրը նոյնպէս պաշտօնէին պիտի չյանձնէ արդեօք, պաշտօնեայն ալ կայսեր, կայսրն ալ ժերակուտին : . . . Ո՛հ, ինչպէս դարձեալ մարդատեցութիւնը սրբտին մէջ արթնցաւ. Լուդուիկ ինքնին դահճին գործակատարն երևցաւ աչքին : Յուսահատ ձայնին մէկը պաշտօնական լեզուով կը պատասխանէ. միւսը՝ պաղատանացը զինուորական պարտքը դէմ կը դնէ :

Հիւանդ տնկոյն քով մօտեցաւ, որուն չքեղութիւնը կ'անցնէր, որուն գոյները կը մարէին. տկարութեամբ դիտեց. երջանկութիւնն ու բանաստեղծութիւնն էին որ կը փախչէին : Անուշահոտութիւնքը միայն սխալ ժամ մը կը ծանուցանէին, խանգարեալ ժամացուցի պէս՝ որուն գործիքները չեն բանիր. իւրաքանչիւր բաժակ ինքիր վրայ կծկած արևուն դառնալէ դադրեր էր, մահացու օրիորդի մը նման որ աչքերը կը գոցէ վախէն՝ չըլլայ թէ զսիրելին սաստիկ վշտացնէ :

Այս ցաւագին խորհրդածութեանց ժամանակ բանտարգելութեան ծեր ընկերակցին ձայնը լսեց :

— Սիրելի պարոն. կ'ըսէր բարի ծե-

րունին հայրական կերպովը, ձայնը մեղմացնելով ու ճակատն ինչուան վերջին վանդակները ծռելով, ըստ կարելւոյն աւելի մօտէն խօսելու համար. — եթէ չորնայ . . . և վախեմ որ պիտի չորնայ, հոս միայն՝ բոլորովին միայն ի՞նչ պիտի ընես. ի՞նչ զբաղմունք կրնայ զքեզ սթափել երբ ինքը չըլլայ որ այնչափ կը զուարճացնէր զքեզ: Դարձեալ ձանձրութեամբ պիտի տանջուիս, ընդհատեալ առանձնութիւնը շատ անտանելի է. պիտի չկարենաս դէմ դնել. զոր օրինակ հիմա ես ալ եթէ աղջկանէս զրկուէի, այն պահապան հրեշտակէն որուն ժմիորը զիս ըստ ամենայնի կը մխիթարէ: Իսկ բուսակիդ գալով՝ անշուշտ Ալպեան քամին սերմը բերեր էր, կամ թէ թերեւ թուշուն մը այս գաւթին մէջ թողուցեր է թռչելու ժամանակ. հիմա նոյնպիսի դէպք մը կրնայ ուրիշ Բի՛լլիոյս մ'ալ տալ քեզի առջինին ցաւը նորոգելու համար, վասն զի կանխաւ պէտք ես գիտնալ որ ան ալ պիտի մեռնի: Հաւտա ինծի, սիրելի, թող որ բարեկամներս գործեն, վերջապէս զիջիր. կարծածէդ աւելի թերեւ ազատիլդ զիւրին է:

Շատ բաներ կը պատմեն նոր կայսեր զթութեանն ու վեհանձնութեանը վերայ. հիմա թուրին է Յովսէփինէի հետ մէկտեղ:

Յովսէփինէի անունն անանկ մը հընչեց իբրեւ թէ ստոյգ յաջողութիւնն անկէ կախուած էր:

— Թուրին, հարցուց Շառնէ ուժով մը զլուխը վեր առնելով, որ ինչուան անտան կուրծքին վրայ ծռեր էր:

— Երկու օր է որ թուրին է, կրկնեց ծերը սաստիկ ուրախութեամբ, տեսնելով որ այս անգամ կոմսը սկսաւ իր բարի խրատներուն տարտամութեամբ ուշադրութիւն ընել:

— Ո՛րչափ է ֆէնէսդրէլլոյէն թուրինի հեռաւորութիւնը:

— Ճիւղեանոյէն՝ Աւիլեանոյէն ու մեծ ճամբէն երթալով 16 փարսախ է:

— Ո՛րչափ տոննի մէջ կրնայ երթըցուիլ:

— Գոնէ տասը՝ տասուերկու ժամ պէտք է. վասն զի հիմա ճամբան զօրաց գնդերով կազմածներով ու շրջականէրէն հանդէսը տեսնելու համար վազող կառքերով խռնուած ըլլալու է: . . . Հովիտներէն ու գետոյն քովէն տանող ճամբան անշուշտ ամենէն երկայնն է. բայց աւելի քիչ ժամանակի մէջ կ'երթըցուի կարծեմ:

— Ըսէ ինծի, պարոն. արտաքին հաղորդակցութեամբդ կրնամ մէկը գտնել որ այսօր թուրին երթայ . . . այն առտուրնէ:

— Աղջիկս կը յարմարցնէ:

— Եւ կ'ըսես թէ Պոնաբարդ զօրավարը . . . առաջին . . . հիւպատոսը . . .

— Կայսրը, մեղմով մը յաւել ճիւղարտի:

— Այո կայսրը, կայսրը իրաւցնէ դեռ թուրին է, — կրկնեց Շառնէ՝ մեծ որոշողութեամբ զլուխը լեցուած. — աղէկ ուրեմն, կը զրեմ, աղերսազիր մը կ'ուղղեմ. . . . կայսեր:

Այս վերջին բառը ծանր ու ծամծրմելով՝ արտաբերեց, գոգցես նոր բըռնած ճամբուն մէջ հաստատուն կենալու համար:

— Ո՛հ, օրհնեալ ըլլայ Աստուած, գոչեց ծերունին, ինքն է պատճառ այս բարի մտածութեանդ յորում մարդկային ամբարտաւանութիւնն ոտքի տակ գնաց: . . . Այո զրէ, իրեն դիմէ որ խնդրուածոցդ շնորհք ընէ. Ֆոսսոմպրոնի, Քողէննա ու Տըլլայիւ իմ բարեկամներս քեզի՝ ինչպէս նաեւ ինծի ալ միջնորդ կ'ըլլան Մարեպալքի պաշտօնէին, Գաբրարա ու Մէլցի կարգինալներուն՝ որոնցմէ վերջինը նոր թագաւորութեան կնքապահ անուանեցաւ: Սիրելի ընկերակիցս, թերեւ մէկտեղ ու մի և նոյն օրը այս բանտէն ազատինք. դու՝ գործունեայ ու զօրաւոր կեանք մը սկսելու համար, ես՝ աղջկանս հետեւելու ուր որ ուզենայ երթալ:

— Թողութիւն ըրէ, պարոն, թողութիւն՝ թէ որ դեռ բոլորովին հաւանած չեմ երեւար այն պաշտպանութեանցն որ ասանկ բարեսրտութեամբ ու անշա-

հասիրութեամբ ինծի կ'ընես . յարգանքս ու երախտագիտութիւնս զրաւեցիր : Բայց նոյն իսկ կայսեր պէտք է ելլէ իմ խնդիրքս այս իրիկուն , կամ ուշ ուշ վաղը առաւօտ . կրնաս հաւատարիմ սուրհանդակ մը ճարել :

— Այո , ինչպէս ինծի համար , պատասխանեց ծերունին , քիչ մը մտածելէն վերջը :

— Մէկ հարցմունք մ'ալ , յաւել Շառնէ . չես վախեր ինծի ըրած մասնաւոր ծառայութեանդ պատասխանատուութենէն :

— Բարիք ընելու հաճութիւնն ամեն վախ փարատել կու տայ : Ինչ կ'ուզէ ըլլայ՝ երանի թէ քիչ մը քու թշուառութիւնդ կարենամ սփոփել : Գիտեմ՝ երկնից կամաց հնազանդիլ :

Շառնէ մինչև 'ի խորս սրտին զգացուեցաւ այս պարզ բառերէն . խանդակաթ աչօք զծերունին դիտեց :

— Ինչպէս կ'ուզեմ՝ ձեռքդ սխմել , ըսաւ , և ուժով մը ձեռքը դէպ 'ի պրզտիկ պատուհանը երկնցուց . ժիրարտի ալ իրենը վանդակներէն դուրս հանեց , բայց ընդունայն եղաւ . չկրցան իրարու հասցընել : Ան ատեն ծերունին գորովագութ մորմոքմամբ ներշնչեալ՝ որ արգելականի մը հոգւոյն մէջ շատ վառ է , շուտ մը վզնոցը քակեց , մէկ ծայրէն բռնեց ու միւսը Շառնէի նետեց , որ եւ ռանդեամբ բռնեց ու երկու ծայրերը ձեռքերնին կրկին կրկին այն անզգայ կտաւը սրտալիբ զգացմամբ շարժեցին :

Շառնէ Բիլլիւսի քովէն անցնելու ժամանակ — Զքեզ պիտի ազատեմ , ըսաւ : — Սենեակը քաշուեցաւ , թաշկինակներուն ամենէն ճերմակն ու նուրբը առաւ , խնամքով ակռախառնիչը կտրեց , թանաքը շտկեց նորոգեց ու փութով գրել սկսաւ : Երբ աղերսագիրը լմնցուց , որ իրեն յուզեալ ամբարտաւանութիւնը սաստիկ նեղեց , վանդակապատ պատուհանէն պզտիկ չուան մ'երկնցաւ գաւթին որմոյն երկայնութեամբ . աղերսարկուն անոր վրայ կապեց աղերսագիրը , ու չուանը վեր ելաւ : Ժամ մը վերջը աղերսագիրն առ

կայսրը տանող անձը առաջնորդի մը հետ ճամբայ էր ընդ մէջ Սուզայի , Պուսոյիւնոյի և Ս . Գէորգայ հովիտներուն Տորիա-թիքարիա աջ գետափունքէն երթալով : Երկուքն ալ ձիով էին՝ բայց 'ի զուր կը փութային . անակնկալ արգելքներ ճամբանին արգիլեցին : Նոր եկած անձրեւներով գետինը շաղախտած էր , առուակը շատ տեղեր ոռոգեր էր . հեղեղները կարծես թէ միացուցեր էին Տորիա և Աւիլեանոյ լճերը : Արդէն ճիւղինոյի դարբնոցները հեռուն անոնց ետեւէն հետզհետէ աւելի կարմիր տեսնուելով կ'իմացնէին թէ դիշերը մօտ է : Լաւ սեպեցին հասարակաց ճամբէն երթալ . անցան նեղութեամբ Բիլիւսի պողոտայէն ու իրիկունէ շատ առաջ թուրին հասան :

Հոն իմացան որ կայսրը Ալեքսանդրիա գացեր էր :

Կը շարունակուի :

ՔՈՔԱ

Տարակոյս չկայ որ ո՛ր և է կերպով մարդկային տնտեսութեան միջոցները դիւրացընելը գովելի և պիտանի բան է . ուստի մտադրութեան արժանի է Պ . Բիժոյ բժշկին կլիմավարժութեան (acclimatation) ընկերութեան ըրած առաջարկութիւնը՝ քոքայի գործածութիւնը եւրոպական ժողովրդոց մէջ ալ մտցընելու համար , մէկ մը իբրեւ թէյի և գաֆէի կարգ նոր ըմպելի մը , երկրորդ՝ իբրեւ մասնաւոր գրգռիչ մը (stimulant)՝ 'ի պէտս կարօտ մարդկան , երրորդ իբրեւ համեմաւոր նիւթ մը , ու որ աւելի հաճոյ և տանելի է անոնց՝ որոց ծանր և տաստիկ զրգուող կու գան թէյ և գաֆէն :

Այնչափաւ ժամանակէ 'ի վեր Պոլիսիոյ՝ մէջ եղած է քոքայի գործածու-

1 Հարաւային Ամերիկայի մէջ փոքր տէրութիւն մ'է :